

ERMENİ DERBENDİ (Hüdavendigâr ve Sultanönü Sancakları Arasındaki Ulaşımında)

*Sezai SEVİM**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı bir adli birim olan Ermeni Pazarı Kazası sınırları içinden, Hüdavendigâr Sancağı ile Sultanönü Sancağını birbirine ve de buralarını doğuya-batıya bağlayan önemli bir yol geçmektedir. İşte bu çalışma halk arasında Bağdat Yolu olarak da bilinen İpek Yolu güzergahının emniyeti ve güvenliği için oluşturulan Ermeni Derbendi'nin, adının kaynağı, nereleri kapsadığı, nasıl işlediği ve de nüfus durumu gibi bilinmeyen yönlerini aydınlatmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *İpek Yolu, Ermeni Pazarı, Derbent, Tarih, Osmanlı.*

ABSTRACT

Ermeni Derbendi

(At the Crossroads of Hüdavendigâr and Sultanönü Provinces)

There was an important road in Ermeni Pazarı, a judicial division of Hüdavendigâr Province, connecting Hüdavendigâr Province to Sultanönü Province and also connecting them to east and west. The present study aims

* *Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.*

to shed light upon the hitherto less known subject of Ermeni Derbendi, known as Road of Bağdad among people and created to safeguard the silk road, such as the source of its name, boundaries and population issues.

Key Words: Silk Road, Ermeni Pazarı, Derbent, Ottoman, History.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gelişme dönemi sonuna kadarki geçmişiyle ilgili hakkında hiç bir araştırmaya rastlamadığım Ermeni Pazarı Kazası ve bu kazanın dahilindeki Ermeni Derbendi (diğer adıyla Ahi Beli Derbendi veya Ahi Ali Derbendi) hakkında yaptığım araştırmanın sonuçlarını, Osmanlı Devleti dönemindeki adıyla Sultanönü Sancağı'nı kuruluş ve gelişme devirlerinde payitahta bağlayan ulaşım ağının üzerinde bulunan Ermeni Derbendi konusu çerçevesinde burada değerlendirmek istiyorum. Çalışmamda Ermeni Derbendi'ni daha çok, yol güzergâhının durumu, güzergâhtaki yerleşim birimleri ve bu güzergâhtaki ticaret ve ulaşımın sağlıklı işleyebilmesi için yöreye merkez yöneticileri tarafından götürülen hizmetlerin vaziyeti açısından ele almak istiyorum.

Burası, kuruluş ve gelişme devirlerinde devletin merkezini İnegöl üzerinden Eskişehir yoluyla doğuya bağlayan önemli bir derbent idi. Eskişehir'e 67 km. Bursa'ya 85 km. Bilecik'e 32 km. uzaklıktaki bugünkü adıyla Pazaryeri kasabası (810 m. rakım), incelediğimiz dönemde sadece küçük bir kasaba konumunda olup (3 mahalle ve 96 hane), önceleri Ermeni Pazarı Vilayeti'nin¹ ve daha sonra da Ermeni Pazarı Kazası (BOA. TT., no: 166, s. 33)'nın merkezi durumuna gelecektir.² Kasaba XV. yüzyıl sonlarında, Mustafa Paşa³ tarafından önemli bir imar faaliyetine sahne olmuştur.

¹ 1530 yılına ait kayıtlarda bir adlî idare birimi yani kaza olarak gördüğümüz Ermeni Pazarı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tasnifi, no: 166, s. 33), daha eski mesela 1487 yılı kayıtlarında nahiyeye (BOA. TT., no: 23, s. 114), 1521-22 152â1-22 yılının kayıtlarında ise vilayet olarak belirtilmiştir (BOA. TT., no:111, vr. 233a).

² *Pazaryeri*, Pazaryeri Belediye Başkanlığı Yayınları, Eskişehir, (tarihsiz).

³ Pazaryeri Kasabasını tanıtan kitapta (*Pazaryeri*, Pazaryeri Belediye Başkanlığı Yayınları, Eskişehir, ty.,s. 23) ve eserin tanıtıcı kitabesinde, hatta Bilecik Tanıtma Kitabı'nda (*Bilecik*, Bilecik Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul (tarihsiz), s. 28) Kara Mustafa Paşa ismi yanlışlıkla 1676-1683 yıllarında Vezir-i Âzamlık yapan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile karıştırılmış ve Pazaryeri Şehrindeki cami, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya ait olarak gösterilmiştir. Halbuki cami, mektep, zaviye ve kervansaray inşasının kayıtları, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki 882 (1477) tarihli vakfiyede kayıtlıdır. Bu vakfiyede eserler açıkça, Bursa'da külliyesi bulunan İzmir fatihi Hamza Beg'in oğlu Mehmet Bey'den olma torunu Kara Mustafa Paşa'ya ait olarak gözükmektedir. Kara

Mustafa Paşa buraya zaviye⁴, cami⁵, mektep⁶ ve bir de kervansaray⁷ inşa ettirmiştir.⁸ Yaptığı vakıflarının hizmet icra etmelerini temin edebilmek için de yine buradaki pazar yerine 10 dükkan inşa ettirerek kira gelirini eserlerine vakfetmiştir.⁹ Bu gelirlere, İstanbul'daki hamamı, bitişiğindeki dükkan ve odaların kira gelirlerini de eklemiştir (BOA. TT. no: 166, s. 34 ve 35; BOA. TT. no: 453, s. 233 a). XVI. yüzyıl ortalarında bu kasabaya Hacı Memi¹⁰ ve Hacı Sefer¹¹ isminde varlıklı iki hayırsever, birer mescid inşa ettirmiş ve onlar da bu eserlerine gelir kaynakları vakfetmişlerdir. Bu haliyle 1573

Mustafa Paşa, II. Bayezid'in kızı Hatice Sultan'la evli olup, kayınpederinin Cem Sultan ile olan anlaşmazlığı sırasında kendisinin Cem'e meylettiği ve onu desteklediği gerekçesiyle kayınpederi tarafından idam ettirilmiştir ve kabri Bursa'dadır.

⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki vakfiyesinde, mektep ve imaret ifadesi geçtiğine bakılırsa, "imaret" kelimesinin "imar yapıları" anlamında kullanıldığını düşünmek gerekmektedir. İmaret kelimesinin burada zaviye, cami ve kervansaray binalarını da ihtiva ettiğini düşünmekteyiz. Çünkü 1530 tarihli defterde (BOA. TT. 166, s. 34) "zaviye ve kervansaray" ifadesi açıkça görülmektedir. Ayrıca bakınız; BOA.TT.no: 453, s. 233 a.

⁵ BOA.TT., no: 166, s. 35'te vakfın cihetleri arasında imamet, hitabet gibi görevlilere bakıldığında 1530 daki eserlerinin arasında caminin (belki vakfedilişi sırasında *mescid* statüsünde idi) olduğu sonucu açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bakınız; Aşıkpaşaoğlu, *Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul 1947, s. 243. Cami Yunan işgalcilerinin çekilirken çıkardıkları yangında yanmış ve sonradan tamir edilmiştir.

⁶ Kara Mustafa Paşa'nın, vakfiyesinde mektep yaptırdığı ifadesi açıktır. Bu konudaki vakıf cihetleri kısmında da "ta'lim-i eytam"a tahsisat ayrılmış olmasına bakılırsa, bu mektepte babası olmayan çocukların eğitimi sağlanacaktır ve muallime de günlük 2 akçe tayin edilmiştir. Aşıkpaşaoğlu, bu mektebi medrese olarak tanıtmıştır ki sonraki yüzyıllarda mektebin medreseye dönüştüğü anlaşılıyor. Aşıkpaşaoğlu, *Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul 1947, s. 243.

⁷ Bakınız; BOA. TT. no: 166, s. 34; BOA. TT. no: 453, s. 233.a; Yunan işgalinin sonunda çıkarılan yangında yanmış olan kervansarayın yan duvarlarının çok az bir kısmı ayakta kalabilmişti.

⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki H.822/M.1477 tarihli vakfiyeye bu konudaki açıklayıcı bilgiler için müracaat edilebilir. Ayrıca; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV*, İstanbul 1989, s. 833 ve 834; Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter no: 618, s.187-189.

⁹ Pazarcık'ta inşa ettirilen dükkanların sayısı 1477'de 10 iken 1530'a gelindiğinde 28'e ulaşmıştır. Bakınız; BOA. TT. no: 166, s. 34 ve 35.

¹⁰ Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-u Kadime Arşivi, Tahrir Defterleri, no: 585; Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri-I*, s. 172.

¹¹ Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri-I*, s. 172.

yılında 1 cami 2 mescid ve yaklaşık 100 hanelik(Barkan-Meriçli (1988), s. 161-162 ve 164) bir nüfusa ulaşmış bulunan Pazarcık, İnegöl'e giden yol üzerinde kervanların ve yolcuların güvenli seyahat edebilmelerinin temini için oluşturulmuş bulunan derbentçilik hizmetinin de başlangıç noktasıdır. Derbent hizmeti, yol güzergâhının korkulacak ve endişe edilecek bölgele-
rinin, tayin edilen derbentçiler kılavuzluğunda emniyetle geçilmesini temin etmek demektir. Yol güzergâhına devlet tarafından yerleştirilen bazı ailelerin bu hizmeti yapmakla görevlendirildiğini biliyoruz.¹² Görevlendirilen aileler, yürüttükleri derbentçilik hizmeti karşılığında, normalde ödemeleri gereken bazı vergilerden muaf tutulurlardı.¹³

Kasaba, bu yüzden hem uzak yollardan gelen kervanların (halkın deyimiyle Bağdat Yolu kervanlarının) uğrak ve durak yeri olmak yönüyle önem kazanıyor, hem de kaza sınırları içindeki köylerin halkının alış veriş yaptıkları pazaryerinin burada bulunuyor olması hasebiyle de hareketli bir merkez haline geliyordu. Bu hareketliliğe, civar köylerin halkının cuma namazı ihtiyaçlarını giderebilecekleri mabed olan Cuma Camisi'nin burada olmasının etkisini de ekleyecek olursak kasabanın çevresi içinde en hareketli merkez haline geleceğini tahayyül edebiliriz. Bunlara, Kaza kadısının burada oturmasını yani, mahkemenin burada bulunmasını da¹⁴ ekleyebiliriz.

Osmanlı hanedanının daha kuruluş yıllarından itibaren, mesela Osman Gazi'nin(1 adet), Orhan Gazi'nin (3 adet), I. Murad'ın (3 adet) yaptıkları küçük de olsa temlik ve vakıflarla bu bölgenin iskana açılmasını ve şenlenmesini temin etmeye çalıştıklarını görüyoruz. Sonraki sultanların da bugün mevcut bulunan köylerin hemen hemen tamamının kuruluşlarının temelini atma hareketi olarak, bir kısım din önderlerine yapılan vakıf ve temlikleri mukarrer tutuklarını hatta kendilerinin de bazı yeni araziler temlik ettiklerini veya vakfettiklerini, belgelerden tespit edebiliyoruz. Devletin kurucusu Osman Gazi, Zekeriya Baba ismindeki dervişin zaviyesine¹⁵, ondan sonraki sultan olan Orhan Gazi'nin de Saruca Paşa'nın İmir Köy'deki zaviyesine (BOA. TT. no: 453, s. 233 b ve BOA. TT. 166, s. 35) vakıflar

¹² Derbentçilik konusunda geniş bilgi için bakınız; Cengiz Orhunlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1990.

¹³ Bu hizmeti, günümüzdeki il trafik görevlilerinin il sınırına girecek olan bir önemli devlet adamını il sınırında, diğer ilin görevli trafik elemanlarından alıp ona eskordluk yaparak gideceği ilin sınırına kadar götürmeleri hizmetine benzetebiliriz.

¹⁴ Pazarcık'taki Kara Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği Cuma Camii'nin hatipliği ciheti, burada oturan kadı tarafından yürütülecek hitabet vazifesi gereği tasarruf edilecektir. Bakınız; Barkan-Merçil, a.g.e., s. 171.

¹⁵ Bu konuda bakınız; BOA. TT. no:453, s. 233 b; ayrıca, Barkan-Meriçli, a.g.e., s. 168.

yaptıklarını belgelerden öğreniyoruz. Yine bu manada I. Murad'ın, Yıldırım Bayezid'in de bu bölgede vakıflar yaptığını görüyoruz(BOA. TT. no: 453, s. 233 b ve 234 a; BOA. TT. no: 166, s. 35; TKGM-KKA. TD, no: 585).

Ermeni Köyü de denilen İt-Eşeni Köyü'nde, Baba Avşar adlı bir dervişin zaviyesinin bulunduğu ve buranın geliri olsun diye kendisi tarafından bazı tarlaların vakfedildiğini de belgeler ifade ediyorlar¹⁶. Adında Ermeni kelimesinin var olması sebebiyle ve hatta bu ismin bölgeye derbent, nahiye ve kaza ve hatta pazar adı verilirken de etkili oluşuna bakılarak, bölgede Ermeni etnik kökenden gelen insanların bulunması gerektiği düşüncesi akla gelmektedir. Kayıtlardan tesbit edebildiğimiz kadarıyla bölgede bu özellikte bir tek hane bile yaşamamaktadır. Hal böyle iken bu isim nasıl oldu da bölgedeki adlandırmada, görüldüğü kadar etkili oldu? sorusunu gayet tabii olarak yöneltebiliriz.

Yukarıda belirttiğimiz şekliyle, İt-Eşeni Köyü'ne "Karye-i Ermeni" adı verilmektedir(Barkan-Meriçli (1988), s. 164). Söz konusu köyün, bugünkü şehir merkezinin 4 km. kadar kuzeyinde bulunan ve Doğanlar mevki adı ile bilinen yerdeki tepe ve civarında bulunduğunu tahmin etmek mümkündür. Günümüzde kaçak olarak define arayanların burada yaptıkları kazılarda, çok sayıda gayri-müslim mezarı ortaya çıkarılmıştır.¹⁷ Mahalli idarecilerin verdiği bilgilere göre, daha önce yapılan bir resmi kazıda da kilise temelleri ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılanlar bize burada daha önce gayrimüslim yerleşiminin bulunduğunu yeteri kadar açıklamaktadır. Pazaryeri ilçesi sınırları içinde bu mana da bir yerleşim başka hiçbir yerde bulunamamıştır. Eğer Ermeni cemaatine mensup insanların yerleşimi düşünülürse, ancak burası gösterilebilir. Bu insanların pazar kurdukları zeminin de şimdiki Pazaryeri kasabasının bulunduğu yer olduğunu söyleyebilmek kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı belgelerinde ve kroniklerinde, bölgede Ermeni nüfusun yaşadığı ile ilgili hiçbir bilgiye rastlanmıyor olmasına bakılırsa, söz konusu nüfusun ilk fetih yıllarından önce veya fethin hemen sonrasında bölgeyi terkettikleri düşünülebilir.

İlk fetih yıllarından itibaren Müslüman-Türk nüfusun bölgeye gelmeye başladığını ve hatta yerleşik hayata geçtiğini tesbit edebiliyoruz. 1530 yılına gelindiğinde Kaza dahilinde 10'a yakın köy oluşmuş ve bu sayı 1573'e gelindiğinde 20'ye yaklaşmış görünmektedir. Öyle anlaşılıyor ki ilk iskan, devletin derbentçi yerleştirmesiyle Pazarcık, Zekeriye Baba, Geçüd ve Ahi Beli'nde sağlanmıştır. XVI. yüzyılın sonlarında en kalabalık yerleşim birimi 96 hane ve 58 mücerred ile Ermeni Pazarı (Pazaryeri)'dir. Ardından

¹⁶ Barkan-Meriçli, a.g.e., s. 171.

¹⁷ Bu mevkiye yaptığımız inceleme gezisinde yan ve üst tarafları yontma taşlarla kaplı olan birçok mezarın meydana çıkarıldığını müşahade ettik.

63 hane ve 17 mücerredî ile Ahi Beli Köyü ve 40 hane 8 mücerredî ile Geçüd Köyü gelmektedir (BOA. TT. no: 453, s. 233 b ve 234 a; BOA. TT. no: 166, s. 35; TKGm-KKA., no: 585). Geçüd Köyü'ndekilerin tamamı derbentçi değildir. Bir kısmı okçuluk görevi ile mükellef olup, her yıl 600 adet ok üretmeleri ve bunları Kütahya Kalesi'ne teslim etmeleri gerekmektedir (Barkan-Meriçli (1988), s. 162).

Bölgede nüfus yönünden meydana gelen bu iskan faaliyetlerinin yanında imar yönünden de hızlı yapılanmalar olduğu gözlenebiliyor. Eserleri tespit edebilmek için doğudan batıya doğru şöyle bir yolculuk yapmakta fayda ummaktayım. Yol güzergahı üzerinde Bozüyük'ten sonra batıya doğru giderken ilk gecelenebilecek yer olan Pazarcık'taki kervansaray bizi karşılar. Ertesi günkü yolculukta da Ahi Beli'nde Kadızâde lakaplı bir hayırsever tarafından inşa ettirilmiş bulunan hanı ve Kınık Köyü'nden geçen Sorgun Deresi üzerindeki köprüyü güzergah yolcularına hizmet ederken görebiliriz.¹⁸ Kervanlar Ahi Beli'ne gelince bu handa gece konaklatılıyor ve ertesi sabah bugün de halen Ahi Dağı adıyla bilinen dağdan geçerek Kurşunlu Köyü'ne doğru yola çıkarılıyor. Demek ki Kadızâde'nin hanı ihtiyaca cevap veremez hale gelince bölgedeki ihtiyacı karşılayabilmek için Topçubaşı Pîrî Ağa, 1570'lerde iki kapılı yeni bir kervansarayı Yalacık Köyü'nde inşa ettirmiştir. Pîrî Ağa bununla yetinmemiş ve köye, civar köylerin halkının Cuma Namazı ihtiyacını karşılayabilmek için de bir Cuma Camisi inşa ettirmiştir. Pek tabiidir ki, gerek yol güzergahı sebebiyle Yalacık'ta konaklayacak olan insanların temizlik ihtiyacını karşılamalarını temine yönelik ve gerekse cuma günleri Cuma Namazı ibadeti için buraya gelecek olan insanların temizlik ihtiyaçlarını temin edebilmelerine yönelik olsun, Pîrî Ağa aynı köye bir de hamam inşa ettirmiştir. Bu hizmetleriyle Pîrî Ağa, Yalacık Köyünü bir mamure haline getirmiştir. İnşa ettirdiği eserlerinin yıllar boyunca hizmetlerini sürdürebilmeleri niyetiyle nakit olarak 3000 akçayı ve İstanbul'da inşa ettirmiş olduğu dükkanlarını da buraya vakfetmiştir. Dükkanların kira gelirleri camiye, kervansaraya ve hamamın tamirine harcanmaktadır (Barkan-Meriçli (1988), s. 173).

Türklerin fethinden önce, bölgede sadece iki yerleşim biriminin var olduğunu, kayıtlardan elde ettiğimiz ipuçlarına dayanarak iddia edebiliyoruz. Bunlardan birinin Karye-i Ermeni adıyla da bilinen İt-Eşeni Köyü'nün bulunduğu yer olmalıdır. Diğerinin ise Dilküçek Köyü'nün bulunduğu yer ki, bu köyün eski isminin Samakov olduğunu belgeler bize haber veriyor. Günümüzde Dilküçek Köyü'nden hiçbir eser kalmamıştır.

Bölgedeki yerleşim birimlerinin XVI. yüzyılda ki adlarına baktığımız zaman, bu iki köy hariç tamamında Türkçe isimler görüyoruz. Bu da

¹⁸ Barkan-Meriçli, a.g.e., s. 172. Kadızade, bu eserleri için 10.000 akça nakit para da vakfetmiştir.

bize, fetihle beraber tamamen boşalmış olan bölgeye, Müslüman-Türk nüfusunun yerleştirilmiş olduğu intibamı vermektedir. Defterlerdeki nüfus bölgelerinde, hiç gayrimüslim nüfus bilgisine rastlanmaması da bunu teyid etmektedir (BOA. TT. no: 166, s. 33-36; TKGM. KK. no: 585).

Kazanın Geçüd ve Ahi Beli köylerinde oturmakta ve derbentçilik hizmetlerini yürütmekte olan aileler, yürütmekte oldukları hizmetin zorluklarına dayanamayıp bazen buraları terk etmektedirler. İşte böyle bir gelişme sonrasında Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferine çıkarken bu derbendin iyi işler hale getirilmesi için, burada kalmış bulunan 7 ailenin sayılarının artırılmasını istemiştir. Yunus ve Hüseyin Paşa'lar bu talebi yerine getirmek niyetiyle, konar-göçer yörüklerden 11 aileyi buraya getirip yerleştirmiş ve deftere de kaydettirmişlerdir. Yine bu çerçevede olmak üzere Yunus ve Hüseyin Paşa'ların delâletiyle, bölgedeki çok işlek bir köprü olan Orta Köprü'nün sık sık tamire ihtiyacı olması nedeniyle, bazı vergilerden muaf olmak karşılığında köprücülük hizmetini yürütmek üzere 3 aile görevlendirilmiş ve isimleri de deftere kaydedilmiştir. Bu derbentçilik ve köprücülük hizmetlerini yürütenlerin görevi babadan oğula tevarüsen geçmektedir (BOA. TT. no: 166, s. 33; Barkan-Meriçli (1988), s. 163-164).

Öyle anlaşılıyor ki, Geçüd (bugünkü Bahçesultan Köyü) ve Ahi Beli (bugünkü Nazif Paşa Köyü) adlı köylerin yakın çevresi ormanlıklarla kaplıdır. Ekim ve ziraat yapılabilmeye müsait pek açık arazi bulunmamaktadır. Bu sebeple devlet, derbentçilik hizmeti yürütmekle görevlendirilmiş olanlar eğer kendi baltalarıyla ağaç keserek nafakaları için ziraat yapmaya müsait alanlar açarlarsa burada yapacakları ziraatten öşür vergisini de kaldırmıştır.¹⁹

Yavuz Sultan Selim'in, Mısır Seferi sırasında Yunus ve Hüseyin Paşa'lar vasıtasıyla reorganize ettirdiği Ermeni Derbendi, Ahi Beli Derbendi adıyla da bilinmektedir. İsimden de anlaşılacağı üzere, derbendin ilk vazifelisi ve derbentçi başısı olan "reis-i derbentçi" ünvanlı kişi Ahi namı birisidir. Onun uzun müddet hizmet yürüttükten sonra ölümü ile derbendin sorumluluğu Ahi'nin oğlu Ali'ye geçmiş ve o bu görevi sürdürmüştür. Reis olan derbentçi, derbentçilik görevlerini yürütmekte olan ailelerin nikah merasimleri sırasında ödemeleri gereken "gerdek resmi" vergisini görevinin karşılığı olarak toplamak hakkına da sahipti (Barkan-Meriçli (1988), s. 164).

1517 yılındaki yeni düzenlemelerden bir müddet sonra, derbentçilik hizmetini yürüten ailelerden bazıları görevlerini bırakarak bölgeyi terk ettikleri görülüyor. Bu eksilme nedeniyle hizmette meydana gelecek aksamları telafi etmek için 1530 yılında Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Ovacık Köyü halkından olup yaya askeri statüsünde olanların bu sorumlulukları iptal

¹⁹ BOA. TT. no: 166, s. 33, "derbend halkı derbend dairesinde baltalarıyla açtıkları ormanlıkların öşri alınmaya deyü buyrulmuştur".

edilmiş ve bunlardan 13 aile kadarı derbentçilik göreviyle mükellef tutulup deftere böylece kaydedilmişlerdir. Yapılan yeni derbentçi tayinleri bize bölgedeki derbentçilik hizmetinin hayli meşakkatli bir görev olduğunu gösterirken, diğer yandan da devletin buradaki hizmetin aksamamasına dikkat ettiğini göstermektedir (Barkan-Meriçli (1988), s. 165).

Bahsettiğimiz yukarıdaki faaliyetlerin hepsi, doğudan Eskişehir üzerinden gelen kervanlardan her birinin akşam Bozüyük'te geceledikten sonra sabah gün ışığıyla beraber yola çıkıp akşam hava kararmadan Ermeni Pazarı'na (diğer adı ile Pazarcık'a) ulaşmasını ve orada Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği kervansarayda²⁰ geceleterek emniyetli şekilde yola devam edebilmelerini temin etmeye yöneliktir. Yine kervan, sabah gün ışığıyla Pazarcık'tan yola çıkışıyla Orta Köprü'den geçerek Geçüd (Bahçe sultan) ve oradan da Ahi Beli (Nazif Paşa) derbentçilerinin eşliğinde Ahi Beli'ne ulaşacaktır. Gece orada Kadızâde Hanı'nda konaklayacak ve ertesi sabah derbentçilerle beraber yola çıkarak Ahi Dağı'ndan geçip Kurşunlu Köyü'ne kadar gidecek, oradan da yanında derbentçiler olmaksızın İnegöl'e varacaktır. Bu güzergah üzerinde derbentçilerin eşlik etmek zorunda olduğu yol Pazarcık ile Kurşunlu arası olmalıdır. Çünkü Türkler bölgeye geldiğinde belgelerden anladığımız kadarıyla söz konusu güzergah tamamen ormanlıktır. Öyle ormanlıktır ki derbentçilerin yerleştikleri bölgelerde kendi ihtiyaçları için dahi olsa ziraat yapabilecek alanları yoktur. Bu yüzden kendi baltalarıyla, ziraat yapmak için ormandan tarla açarlarsa bu tarladan elde edecekleri üründen, öşür vergisi alınmama kolaylığını sağlamak zaruri hale gelmiştir.

Yol güzergâhının Pazaryeri Kasabası'ndan geçiyor olması ve hatta buranın, derbent başlangıç yeri olması keyfiyeti, Pazaryeri'nin hem Müslüman Türk nüfusun iskanına açılmasına hem de böylelikle bölgeye imar faaliyetlerinin yöneltilmesine zemin hazırlamıştır. Kasabadaki bu gelişmeler buranın, yöresel idarî yapılanmada ilk zamanlarda nahiyenin, ardından kazanın ve günümüzde de ilçenin merkezî şehri haline getirilmesine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

BOA. TT. no: 23; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri, no: 23.

BOA. TT. no:111; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri, no: 111.

²⁰ Kervansaray, Yunan işgalinde şehrin yakılması sırasında çatısı tamamen yanmış, yan duvarlarının taşları ise, şehrin sokaklarına kaldırım taşı döşenmesi sırasında kırılarak kullanılmıştır.

- BOA. TT. no: 166; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri, no: 166.
- BOA. TT. no: 453; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri, no: 453.
- TKGM. KK. no: 585; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-u Kadime Arşivi, Tahrir Defterleri, no: 585.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter no: 618.
- Aşıkpaşaoğlu (1947), *Tevarih-i Al-i Osman*, Nihal Atsız Çiftliklioğlu, *Osmanlı Tarihleri-I* içinde, İstanbul.
- Barkan-Meriçli (1988), Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri-I*, Ankara.
- Bilecik*, Bilecik Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul (tarihsiz).
- Cengiz Orhunlu (1990), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul.
- E. H. Ayverdi (1989), *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV*, İstanbul.
- Pazaryeri*, Pazaryeri Belediye Başkanlığı Yayınları, Eskişehir (tarihsiz).